

הזמנים של הלוחות בצרפת

תשובה על מה שכתב הגאון הר"מ רישיבת חזון עובדיהו מוהר"ר יצחק יוסף שליט"א בענין זה

ממני הק' מאיר פיון, מח"ס אור מאיר על הזמנים ועל הלכות מקואות, קרית ספר ת"ו, ל' ניסן תשס"ח

הגאון וירא"מ מהר"ר חיים דרוק (שליט"א) [ז"ל], וכולו סובב הולך בענין זה וכו', עכ"ל שו"ת יציע אומר. וראיתי בספר אורות חיים הג"ל צפרק ז' (ועיי"ש ד"ה הנה לפי המצואר, עמ' קע"ו) שכבר דן בענין זה וכתב כמו שח"ל שכתבתי גם אני, שמחשבים לפי זמניות, אבל לא לפי אורך היום כמו בק"ש אלא לפי זמניות של הילוך השמש כמו שיתבאר בס"ד.

והרמב"ם ז"ל כתב צפיהמ"ש ריש ברכות וז"ל, עמוד השחר הוא האור הנוצץ בפאת מזרח קודם עלות השמש בכדי שעה וחומש שעה מן שעות "הזמניות", (ויש גורסים "שוות"), וטעם זה קרבת שטח אור השמש וכו' עכ"ל. וכן כתב בריש פ"ג דיומא וז"ל, וכשהי' רואה פני המזרח מתחילין להשתנות וכו', עכ"ל לענין זמן שחשטת התמיד אחר עלות השחר. והשתא ניחא אכן מהו הפירוש של שעות זמניות או שוות לענין שעה וחומש לפי הרמב"ם. בתחילה כדאי להציג שאר מקומות דהזכיר הרמב"ם ענין זה. הוא הזכיר שעות זמניות בריש ברכות במשנה ד' לענין סוף זמן ק"ש, וכתב שם וז"ל, ודע כי כל השעות הנזכרות בכל המשנה הם השעות הזמניות וכו' עכ"ל, והם לפי אורך היום. ובפ"ג דפסחים לענין שיעור חימוץ כתב וז"ל, והוא שיעור הזמן שהוא שני חומשי שעה משעות השויה, עכ"ל. והנה יש לנו שעות זמניות לפי אורך היום ושעות שוות שאינם משתנות, כי שיעור חימוץ שווה בכל מקום וזמן. וכתב הרמב"ם בכת"י שלו בלשון ערבי לענין שעות זמניות של ק"ש וז"ל, באעאת אל-זמאניה. והוא כמו זמניות בלשון ק. ובפסחים כתב הרמב"ם וז"ל, באעאת אל-אסתוא, והוא כמו שעות שוות בלשון ק. אמנם לענין עלות השחר שינה את לשונו וכתב וז"ל, באעאת אל-אעתדאל, וזה לא זמניות של אורך היום ולא שעות שוות שאינם משתנים לעולם, ולכן לא כתב כאן רק שינה הלשון ממה שכתב במקומות האחרים. והוא ליטא של שעות לפי הילוך השמש, וכמו שהציג הרמב"ם שם בסוף דבריו דזהו הגורם לאור צרקי עומן מוקדם.

והתורה הק' לא ציוותה לנו להשתמש בשעון או בשאר כלי מדידה, וכמו שמפורש בתשו' הגאונים דהתורה נתנו לנו שיעורים צבריות ופירות שקיימין לעולם, ולא במשקולות ומידות דעשוין להשתנות. דהא לא כתוב זמנים על מידת יום ולילה, אלא כתוב צקרא לאור קרא יום ולחושך קרא לילה, וקבלנו מסיני שיעור האור ליום ושיעור החושך לדן לילה כמה זה הוא. ומי שצקי צערב צכוכים צשיעור גודלם וצמקומם צרקיע

קבלתי תשובה מהגאון הנ"ל שליט"א וטענותיו נגד הזמנים של טבלאות שלי בסוף ספרי אור מאיר על הזמנים שהדפסתי בלונדון י"ו בשנת תשכ"ח ותשל"ג, ויש מטבלאות האלו שנדפסו אז ג"כ בסוף הסידור "פתח אליהו" שהוא נפוץ בצרפת. וכת"ר שליט"א כתב שהזמנים שלי אינם כפי מרן ז"ל בשו"ע, אשר הילוך מיל כפי דבריו הוא ח"י דקות, ובאמת כן הוא גם שיטת הרמ"א, ובדרך כלל כן נהוג בין צקהלות הספרדים ובין צקהלות האשכנזים. וגם הגר"א ז"ל, אע"פ שבתחילה כתב שהילוך מיל הוא כ"צ דקות וחצי, בסוף דבריו באו"ח סי' תנ"ט צביאור הגר"א וכן בשנות אליהו פ"א דברכות חזר מזה וכתב דניחא לי' טפי לפרש סוגיא דפסחים (ז"ד). דאדם הולך הי"צ שעה מהנה"ח עד שקיעה"ח שהם מ' מילין ועולה חשבון המיל לח"י דקות לשעה, והוא כמו מרן בשו"ע. וגם אני תמיד כתב בחשבון כזה בספרי, ואין זה הדיון ציינו.

אמנם החילוק ציינו הוא ענין אחר לגמרי, כי כת"ר עושה כל החשבוניות של חז"ל בענין זה בשעות שוות, והיינו כיון דחשבון של מיל הוא ח"י דקות, לכן ד' מילין דגמרא פסחים הנ"ל הם שעה וחומש ואינו שעה וחצי כמו בתחילת דבריו של הגר"א הנ"ל. וכיון שהם בחשבון של שעות שוות נמצא דזמן עלוה"ש הוא תמיד בכל זמן ובכל מקום שעה וחומש קודם הנה"ח, וכן לילה לר"ח שעה וחומש אחר השקיעה. ואע"פ שלא הזכיר מזה בתשובה הנ"ל, אבל כיון דכל שיעורי חז"ל בענין זה הם בחשבון של שעות שוות, גם שיעורא דג' רבעי מיל של ציה"ש שהם י"ג דקות וחצי אחר השקיעה, נמי יהי' כן בכל זמן ובכל מקום. ולפי חשבון זה, לפי הפוסקים דציה"ש מתחיל מיד אחר תחילת השקיעה, יהי' זאת הכוכבים 13½ דקות אחר השקיעה אפילו בתקופת תמוז ואפילו צמקומות הרחוקים מקו המשוה ששם עדיין יש אור גדול מאוד כמו כאן מיד אחר השקיעה.

ולענ"ד נראה דאין זה כוונת חז"ל בענין חשבון הזמנים, אלא חז"ל שיערו כל הזמנים שתלויים בצובי הרקיע בשעות זמניות, וכמו שכתב ג"כ הגאון הראשון שליט"א בספרו שו"ת יציע אומר (או"ח ח"ב סי' כ"א ס"ק ט"ז) ואיתא שם וז"ל, מסקנא דדינא שראוי לכל חרד לדבר ד' להחמיר כשיטת ר"ת ורוב הפוסקים, שלא לעשות כל מלאכה צמוציא שבת, עד שיעבור שיעור ד' מילין, דהיינו שעה וחומש. וכמו שכן פסק גם מרן ז"ל בשלחנו הטוב. ושיעור זה הוא בשעות זמניות, וכו'. גם הלום נדפס מחדש ממש ספר אורות חיים, מידידי הרב

יכול לסמוך בזה לדיני לילה, ומי שבקי בשיעור האור הנוצץ בפאת מזרח צוקר יכול לסמוך על זה לדיני יום. ויתר על זה, כל דין התחלת זמן ק"ש ותפילין שהוא בזמן שיכיר את חצרו ברחוק ד' אמות, לא נתנו לנו חז"ל שיעור בשעות אלא שיעור בראיה בלבד, וכשיצא צוקר ורואה את חצרו שרגיל קצת בשיעור זה יכול לקרות את שמע ולא נריך לידע שום זמן של השעון.

ואע"פ שהם דברים פשוטים, יש להציא ראיה לזה ממחנה' ריש פ"ד דיומא לענין שחיטת התמיד דכשר רק ביום. ויש שיטות בהמפרשים במה דתן שם למה הוצרכו לכך שפעם עלה מאור הלבנה וכו' ושחטו את התמיד בעוד לילה והוציאוהו לבית השריפה. ולרש"י עלו הגג לראות ויש שפירשו ששחטו בזמן מאוחר כשהאיר המזרח עד חצרון, אע"פ דהזמן הגיע כבר כשהי' רואה פני המזרח מתחילין להשתנות (לשון הרמב"ם). וכל זה אחר התקנה, אבל כל הימים כשהי' קיים בית ראשון ורוב ימי בית שני היו זריזים מקדימין למנוה והיו שוחטים את התמיד מיד כשעלה השחר בזמן שפני המזרח מתחילין להשתנות. והיינו כל הלילה אם עומד בשדה אי אפשר להכיר איפוא המזרח, כי כל כיפת הרקיע הוא חושך. וכשמתחיל האור להתנוצץ ברקיע ניכר מחמת זה איפוא המזרח, ובשיעור זה שקיבלו חז"ל הוא עלות השחר ויום לדיני תורה. וציוס ציוני דתקופת ניסן ותשרי זהו שעה וחומש לפני עלות השמש, כמבואר בסוגיא דדרך רחוקה בפסחים (ז"ג ו"ד), וכתב שם רש"י דמיירי באדם ציוני וציוס ציוני דתקופת ניסן ותשרי. אולם בשאר הימים מתאריך יותר, הרבה בתקופת תמוז ומעט בתקופת טבת, עד שאותו האור כבר נראה בירושלים בתקופת תמוז בזמן של 88 דקות לפני הזריחה ובתקופת טבת 78 דקות לפני הזריחה. והלכך כששחטו את התמיד ברוב ימות השנה הי' קודם הזמן של 72 דקות לפני הזריחה, ומוכת ללא השגחתו על הזמן רק על האור הנוצץ ברקיע.

ובן הוא נמי שיעורא דג' רצעי מיל של ציה"ש שחלוי על האור והחושך, ולא דברו חז"ל אלא צא"י והמדינות הסמוכות לה ולא במקומות הנוטין מקו המשוה והלאה. וכן כבר הובא במנחת כהן ויבוא עוד מזה להלן בס"ד, וכן נמי כתב הגר"א צהדיא ציאלורו צאו"ח (סי' רס"א) וציו"ד (סי' רס"ב) דכל זמנים אלו הם צא"י וצבל ולא בשאר המדינות, וגם רק צימים ציוניים ולא בשאר הימים צא"י וכ"ש בשאר המדינות דתמיד מתאריך יותר. והוצאו דבריו גם ציאלור הלכה שם צהל' שבת, וכן הוא צב' אורות חיים הנ"ל. וכל זהו כמו הרמב"ם הנ"ל צריש צרכות. וכן הוא נמי שיעורא דד' מיל צערב לפי שיטת ר"ת, ומה שכתבו באיזה ספרים שר"ת הוא נגד

המציאות ואין אנו יודעים היאך לפרשו, טעות הוא ונהפוך הוא כי דעתו מתאים מאוד לפי המציאות. וידוע מה שכתבו החוס' (שבת ל"ה ריש ע"א) דפליגי התנאים באיזה כוכבים שיערה התורה לדין לילה, וכן נמי פליגי בזה הפוסקים באיזה מקום צרקיע צעי להיות הכוכבים לענין לילה. והוצא בשלטי הגבורים על המדרכי **ריש** פרק במה מדליקין, דכתבו הצעלי חוס' שכוכבים לענין לילה הם אותם הכוכבים צמערב, והוא כשי' ר"ת צספר הישר דמקום סילוק האור הוא דמקום מושב החמה צמערב כשעברה כל עובי הרקיע. וידוע שא"א לשער מידת החושך כשהוא צעיר או סמוך להיישוב, מקום שהנרות דולקות, ונריך לילך למקום רחוק מאוד מן היישוב. ומלפני יותר מארבעים שנה הלכתי למדצר בנגב הארך רחוק ממקום הנרות, וראיתי ממש כר"ת דנשאר קצת אדמיות עד כשעה אחר השקיעה, ולא נסתלק האור עד שעה וחומש. וכן הוא צוקר דאור הראשון הוא באותו הזמן. ולהגאונים יהיו אלו הכוכבים צמערב דמקום גבוה צשמים סמוך לזניט, ולהגר"א במזרח כמו שצביא ג"כ במהר"ם על הדף.

והמנחת כהן צמאמר שני כתב צתחילה שכל זמנים אלו הם בשעות שוות, אלא דצקוף סתר כל זה והציא ראיות שכל הזמנים הם על פי המציאות של אור וחושך. רק שכתב דאין מחלוקת צין השיטות צכוכבים, והי' קשה לו צמאי פליגי ר"ת והגאונים, אכן לא ראה מה שהציא השלטי גבורים מצעלי החוס'. ומחמת זה כתב דלילה צאמסטרדם הי' צימי ניסן ותשרי 48 דקות אחרי השקיעה, והי' קשה לו למה שם הוא מוקדם מא"י צאשר מקומו הוא 18 מעלות לצפון והי' נריך להיות מאוחר מזמן 72 דקות, והניח צל"ע וכתב שמה יש בזה סבה אחרת ואני לא ידעתי. ומה שכתב שמדינתו היא עמוקה כמו טצריא צ"ע, כי אני ישצתי כמה שנים צמדינה הזאת לפני המלחמה הגדולה, וראיתי מה שהיא עמוקה אינה אלא קצת מאוד כמו איזה מטר מתחת לים, ואין חילוק צינה לרוב מקומות העולם, וכיפת הרקיע פתוחה לגמרי עד האופק. עכ"ז הוא ז"ל מודה דהזמנים הם על פי האופק לפי מציאות האור ומשתנה מזמן לזמן וממדינה למדינה. וכן הוצא צכמה מהפוסקים כמו צשו"ת מנחת אלעזר והמהרש"ג ועוד.

ובן מוכח גם פירוש הסוגיא דפסחים הנ"ל. וכעין הקדמה לסוגיא זו נריך להצין דהלכה השנויה שם אינה תלויה כלל אם המציאות הוא כחכמי ישראל דהחמה עולה למעלה מרקיע צלילה או כחכמי האומות העולם דהחמה יורדת למטה מן הארך, וכן כתב צהדיא צחוס' הרי"ד (שם צשבת), אלא דר"ת פירש דצרי ר' יהודה צפסחים פירש עפ"י חכמי ישראל. ולכן פירש דבריו כפי

שיטתו בעוצי הרקיע שהחמה הולכת שם קודם שנכנסה לאחורי הכפה. ולא פירש שם כלום כמה זמן הוא צין עלוה"ש להזריחה, ולצין השקיעה לזה"כ, שהוא שעה וחומש או שעה וחצי, אלא פירש שם כמה הוא רוחב עוצי הרקיע. ויש לפרש דבריו הק' בדרך פשוט.

ידוע דעל חצי כדור הארץ תמיד זורח השמש ועל חצי השני לא נראית השמש והוא חושך. אמנם כפי מה שכבר כתב הרמב"ם ריש מס' ברכות דהשמש זורח על האידים הגבוהים, עוד נראה קצת אור בתחילה ובסוף הלילה, והוא מה שאמר ר' יהודה דזה נמשך ד' מילין. והיינו אם יכול לראות את כדור הארץ ממרחק הי' נראה כמו רצועה של קצת אור סובבת כל הכדור בתחילת וסוף חלק חצי כדור החושך, ורוחבו כפי זמן הילוך ד' מילין בא"י צימים צינונים. ורוחבו זה של הרצועה לא משתנה וכן הוא בכל השטח שסובב את כדור הארץ מנפון לדרום או להיפך. וכדור הארץ כשסובב על הציר שלו, עובר דרך אותה הרצועה. ובא"י זמן זה הוא שעה וחומש והוא חלק עשירי משטח האור של הכדור והוא אחד מעשרה יום. וצימי טבת סובב ועובר הרצועה באלכסון והזמן ארוך מזה, וצימי תמוז האלכסון יותר גדול וגם הזמן יותר ארוך אפילו מימי טבת. וכל זהו בא"י והמדינות הסמוכות לה. וכל מה דמתקצר רוחב כדור הארץ יותר סמוך להקוטבים, מסבב הארץ יותר בלאט. בקו המשוה קו המקיף הוא 40 אלף ק"מ, ומסבב פעם אחת בכ"ד שעות, בשטוקהולם היושבת במעלה השישים קו ההיקף הוא רק 20 אלף ק"מ, וסיבוב של הארץ הוא שם כחצי מהירות שבקו המשוה, הואיל וצין שם וצין שם זמן של הסיבוב שזה הוא. נמצא דגם העברה דרך הרצועה הנ"ל הוא ג"כ כפליים מהזמן שבא"י. וזהו הפירוש בדברי ר' יהודה שם בצרייתא, דבעינן העברה דרך הקו שטח הרוחב של הרצועה, וזהו שזה בכל העולם אלא דלריך לעשות חשבון להילוך האלכסון בשער הימים וגם מהירות סיבוב כדור הארץ אם הוא כמו במדינות האלו או יותר בלאט במדינות הקרובים יותר להקוטבים.

ובל זה לזמני יום וליילה דנתנו לנו חז"ל שיעור כהנ"ל, מה שאינו כן לזמן משיכיר דלא נתנו לנו חז"ל שיעור בזמן אלא השיעור שחלוי רק על המציאות של ראיית חצרו הרגיל קצת צריחוק ד' אמות. ואיתא ציומא (ל"ו ע"ב) וז"ל, הקורא את שמע שחרית עם אנשי משמר ואנשי מעמד לא ילא מפני שאנשי משמר משכימין ואנשי מעמד מאחרים, ע"כ. והם קראו את שמע רק אחר ששטנו את התמיד והפשיטו וכו' וכו' ואמרו ברכו וברכה אחת של ברכת ק"ש וקראו עשרת הדברות, והבאתי בספרי אור מאיר על הזמנים (פ"ה סי' ב')

שלושים דברים שעשו הכהנים במקדש קודם שקראו את שמע, ועדיין הי' אותה השעה מוקדם מזמן ק"ש שהוא זמן משיכיר. א"כ מוכח דזמן זה אינו מוקדם כל כך, וז"ע על הפמ"ג שכתב (או"ח סי' נ"ח) דהם רק שש דקות אחר עלוה"ש, א"כ ז"ע כי לפי דבריו עשו כל העבודות רק בזמן ב' או ג' דקות. אמנם הוא ז"ל גופא כתב דאינו צרור כל כך בזה וסמך על ספר מנחת כהן דלא הי' לו אז צעת שכתב זה. ובמנחת כהן מבואר היטב דומנים אלו תלויים על המציאות. ואנחנו עשינו נסיון עבור זמן משיכיר כלפני יותר מארבעים שנה, והי' אז רחוק מן הישוב חוץ מן העיר לונדון, ולא הי' מוקדם כל כך אלא כמו בזמן 11 מעלות. אכן באמצע הקיץ הי' שם הזמן מוקדם משעה וחומש לפני הזריחה. לכן אין לתמוה למה גם בצרפת הזמן מוקדם הוא, צין בחורף ומכ"ש בקיץ, כי זמן משיכיר תלוי רק במציאות וחז"ל לא ציוו לנו לשער זה לפי השעון.

ועדיין יש לדבר בשיטת מרן המחבר ז"ל אם גם דעתו בשו"ע מסכים לזה ולמה שכתב הרמב"ם ושאר הפוסקים, אע"פ שמסתבר לומר דלא פליג כלל, וצויתר ממה דלא הביא שום זמן של עלות השחר אלא האיר המזרח שהוא סימן במציאות, ולא התנה שצריך להמתין עד זמן שעה וחומש לפני הזריחה. ואני לא אכניס ראשי כאן בשיטות הפוסקים אם עלוה"ש הוא זמן האיר המזרח, ובפלוגת המג"א והאליהו רבה, כי אין כאן מקומו כאשר לכו"ע הזמנים תלויים על ראיית האור ולא על השעון. אמנם נראה דמדברי השו"ע צענין קבלת שבת (או"ח סי' רס"א סעיף ב') וצענין מוצאי שבת (שם סי' רצ"ג) מוכח דגם הוא ז"ל אינו חולק בזה ומודה דהכל תלוי על המציאות דנתנו לנו חז"ל.

איתא בשלחן ערוך או"ח הנ"ל בסי' רס"א וכתב שם דזמן קבלת שבת הוא בזמן ג' מילין ורביע מיל אחר שקיעת החמה וצין השמשות הוא ג' רביע מיל קודם הלילה, הזכיר את הלילה אבל לא כתב מתי זמן לילה וגם לא כתב שזמן זה מתחיל תיכף ככלות זמן של ג' מילין ורביע. והזמן שהזכיר שהוא יום, חלק מזה הוא זמן חוס' שבת דלריך להוסיף לשבות ממלאכה קצת קודם כלות זמן ג' מילין ורביע הנ"ל. וזהו עפ"י ר"ת כמו שפירש היטב צ"י. וקשה למה לא הזכיר כלום דלריך לפרוש כבר כשנראה הכוכבים או כשכלה האדמימות ברקיע והכסף התחתון וכו'. וגם קשה מה שהוסיף לכתוב דמי שאינו צקי בשיעור זה ידליק בעוד השמש צראש האילנות וכו', וקשה מה בקיאות לריך לידע זמן הנ"ל של ג' מיל מיל ורביע שהוא קצת פחות משעה אחת, יקח כלי מדידת הזמן, או שעון או כלי מים או כלי חול הנעשים לזה צימיהם וימדוד זמן של פחות

משעה אחר השקיעה. ואם הוא יום המעונן גם שיעור שמש בראש האילנות ליכא. ולהלן שם בס' ר"ג דין מונאי שבת כתב הזמן של ראיית הכוכבים ולא הזכיר כלום משיעור הלוח ד' מיל כמו שכתב בס' רס"א. וא"כ קשה למה לא הזכיר השו"ע צמונאי ש"ק דצעי זמן של ד' מיל, ולמה לא כתב בערב שבת זמן של ראיית הכוכבים או סימני הכסף ברקיע, וכבר נתקשה בזה צביאור הלכה וכתב מה שכתב אלא דעדיין ז"ע מס' רס"א.

ולפי מה שכתבתי לעיל אתא שפיר ונכונים מאוד דברי מרן ז"ל בשו"ע. הזמן הקצר שעדיין הוא יום אחר השקיעה הוא ג' מילין ורביע. וזהו צימנים צינונים צ"י וצבל והמדינות הסמוכות כמו מנרים שהיו דרים בהם היהודים. וכל זה צימי ניסן ותשרי. בשאר ימים גם אחר זמן זה יש עוד קצת זמן של יום ומכל שכן בחוץ לארץ צמקומות שדרים שם היהודים כן הוא בכל ימות השנה. וכיון דמקום הסימנים ברקיע לר"ת הם בקצה המערב אחר שעברה החמה כל עוצי הרקיע, כמו שכתב בזהדיא בספר הישר שהוא מקום מושב השמש, וכן הוא ראיית הכוכבים כמו שהוצא בשלטי הגבורים מפי צעלי החוס', א"כ אי אפשר כלל לראות סימני ציה"ש קודם כלות זמן ג' מילין ורביעי, ולא הי' לי לכתוב מסימנים אלו לענין כניסת ש"ק מפני שהם דרך כלל מאוחר מזה ואף פעם אינם מוקדם מזה. אבל לא כתב דלילה הוא ג' רצעי מיל אחר זה, דזה אינו אלא דתלוי על המציאות כמו שהביא לענין לילה צמונאי ש"ק.

ולאידך גיסא לא הזכיר כלום זמן יציאת השבת משיעור ד' מילין אלא משיעור הכוכבים בלעד הואיל והם תמיד מאוחר מזמן שעה וחומש אחר השקיעה, ופעמים באותו הזמן אבל לא מוקדם מזה. ואילו הי' נתן השיעור צומן שעה וחומש שהוא שיעורא דד' מילין, הי' נוצע מזה מכשול צרוב הזמנים וצרוב המקומות. ואחא שפיר מה שהחמיר בכניסת שבת רק על זמן של הלוח מילין וצמונאי שבת רק על ראיית הכוכבים, כאן לחומרא וכאן לחומרא. ופשוט דמרן ז"ל שהי' צעיה"ק צפת ת"ו ראה שצומן של שני מילין שהוא מעט יותר מחצי שעה אחר השקיעה כבר הי' הרקיע מלא כוכבים, אלא שידע דאין אלו כוכבי הלילה כמו שצדוקר הכוכבים עדיין עומדים וכבר הוא אחר עלות השחר והוא יום גמור. והטעם משום דאין זה מקום הכוכבים צשמים אלא כמו שכתבתי לעיל.

ודישתא אין להרהר אחר המנהג בחוץ לארץ צמדינות הצפוניות, שהי' נהוג מכמה וכמה דורות מגדולי ישראל שלא להשגיח על השעון כלל לזמן תפלה צצוקר אלא על האיר היום, שהוא מיוסד על פי דברי המחבר ורמ"א בשו"ע. וכן לגבי תענית ציצור היו מפסיקין מלאכול, הרצה זמן קודם שעה וחומש לפני הזריחה, וכמו שכתב התניא שהוא צמדינתו צחורף כמו שלוש שעות. ואין לעשות בזה פלוגתא צין האשכנזים והספרדים, כי זה אינו כמו שהצאתי מהרמב"ם דשעה זמניות כאן הוא על פי נטיית השמש. וכולנו אחים בני איש אחד נחנו לקיים ציחד וצומן אחד מנאות הצורא צ"ה.